

mıştır. Eserdeki nâdir kelimelerin açıklanması için Gulâmu Sa'leb'in *Kitâbü Ğarîbi'l-hadîş ma'a şürûh 'alâ Müsnedi İbn Hanbel* adlı bir eser kaleme aldığı, Süyûtî'nin *'Ukûdü'z-zeberced 'alâ Müsnedi'l-İmâm Ahmed* adlı eserinde (nşr. Ahmed Abdülfettâh Temmâm – Semîr Hüseyin Halebî, Beyrut 1407/1987) *el-Müsned*'deki bazı hadislerin irâbını yaptığı bilinmektedir. *el-Müsned*'i konularına göre tertip edenlerden İbn Züknûn diye de bilinen Ali b. Hüseyin b. Urve'nin çalışmasına *el-Kevâkibü'd-derârî fi tertibi Müsnedi'l-İmâm Ahmed 'alâ ebvâbi'l-Buhârî* adını verdiği ve eserine 120 ciltlik bir şerh yazdığı, İbn Züreyk diye anılan Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî'nin de eseri bablarına göre düzenlediği kaydedilmektedir. Ahmed b. Abdurrahman es-Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî* adlı eserinde sadece sahâbî râvileri zikrederek *el-Müsned*'in hadislerini fıkıh konularına göre sıralamış, eserin zeylinde oldukça faydalı bilgiler vererek İbn Hanbel tarafından tertip edilen rivayetlerle oğlu Abdullah ve Katîf tarafından ilâve edilen rivayetleri göstermiş, hadislerin senedlerini zikredip metinlerini kısaca şerhetmiş, rivayetlerin geçtiği diğer kaynakları göstermiş ve bu notlarına *Bülûğu'l-emânî min esrârî'l-Fethi'r-rabbânî* adını vermiştir (I-XXIV, Beyrut, ts. [Dâru İhyâit-türâsî'l-Arabî]). Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl de *Fehârisü'l-Fethi'r-rabbânî* adıyla eserin fihristini hazırlamıştır (Beyrut-Kahire 1410/1990). *el-Müsned*'deki rivayetlerin "etrâfı" hakkında İbn Hacer el-Askalânî'nin yazdığı *İtrâfü'l-müsnedi'l-mu'teli bi-Etrâfi'l-Müsnedi'l-Hanbelî* adlı eser önemlidir. Ebül-Kâsım İbn Asâkir, *el-Müsned*'de rivayetleri bulunan sahâbilerin *Tertibü esmâ'i's-şahâbe ellezîne abrece hadîşehüm Ahmed b. Hanbel fi'l-Müsned* adıyla alfabetik olarak sıralamış ve rivayetlerinin *el-Müsned*'in hangi bölümünde yer aldığını göstermiştir (nşr. Âmir Hasan Sabrî, Beyrut 1409/1989). *el-Müsned*'in râvileri üzerinde Ebül-Mehâsin el-Hüseynî *el-İkmâl fi zikri men lehû rivâye fi Müsnedi'l-İmâm Ahmed mine'r-ricâl sivâ men zükire fi Tehzîbi'l-Kemâl* adlı bir çalışma yapmıştır (nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, Mansûre 1409/1989). Onun *et-Tezkire bima'rifeti ricâli'l-kütübi'l-aşere'si de aynı konudur. Yine bu konuda İbnü'l-Cezerî'nin el-Kaşdü'l-aħmed fi ricâli Müsnedi Ahmed (İzâhu'l-meknûn, II, 227), İbn Hacer el-Askalânî'nin et-Ta'rifü'l-ecved bi-evhâmi men cema'a min ricâli'l-Müsned* (bu eserin bazı kaynaklarda et-

Ta'rifü'l-[Ta'rifü'l]-Jevhad şeklinde kaydedilmesi dikkatsizlik sonucu olmalıdır) adlı eserleri bulunduğu belirtilmektedir. M. Nâsırüddin el-Elbânî, *el-Müsned*'in Kahire 1313 neşrini esas alarak eserde rivayetleri bulunan sahâbilerin alfabetik fihristini hazırlamış ve bu fihrist *el-Müsned*'in ofset baskısıyla birlikte yayımlanmıştır. Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl de *el-Müsned*'in Kahire (1313/1895) baskısını esas alıp iki fihristini hazırlamıştır (Beyrut 1405/1985, I-II, 1409/1989). Ayrıca Hamdî Abdülmecid es-Selefi'nin *Mürşidü'l-muhtâr ilâ mâ fi Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel mine'l-eħâdiş ve'l-âşâr* (I-IV, Beyrut 1405-1407/1984-1987), Sıdkî Muhammed Cemîl el-Attâr'ın *Fehârisü Müsnedi'l-İmâm Ahmed*'i (I-II, 1412/1992), Abdullah Nâsır Abdürreşid Rahmânî'nin *el-Mencecül-es'ad fi tertibi eħâdişî Müsnedi'l-İmâm Ahmed ve'l-Fethi'r-rabbânî ve şerhihi li-Aħmed Şâkir* (I-IV, Riyad 1411/1991) adlı fihristleri burada zikredilmelidir.

el-Müsned'deki hadislerin çoğu, *Kütüb-i Sitte* ve bazı tanınmış muhaddislerin hadis kitaplarındaki rivayetleri derleyen *el-Müsnedü'l-câmi'* gibi eserlerde yer almaktadır (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf v.dğr., I-XX, Beyrut-Küveyt 1413/1993). Ebû Mûsâ el-Medîni'nin *Haşâ'ışü'l-Müsned* (bk. bibl.) ve İbnü'l-Cezerî'nin *el-Maş'adü'l-aħmed fi hatmi Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fi'l-Müsned* (Beyrut 1413/1993), *el-Vicâdât fi Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbelî* (Beyrut 1416/1996) ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'deki 229 zevâidini yirmi dokuz konu başlığı altında ve hadislerin sıhatini değerlendirmek suretiyle *Zevâ'idü 'Abdillâh b. Ahmed b. Hanbel fi'l-Müsned* adıyla yayımladığı eseri (Beyrut 1410/1990) *el-Müsned* üzerinde yapılan diğer bazı çalışmalardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut 1416/1995, neşredenin girişi, I, 56-104; Ebû Mûsâ el-Medîni, *Haşâ'ışü'l-Müsned (Talâ'iu'l-Müsned* içinde, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire, ts. (Mektebetü't-türâsî'l-İslâmî), s. 3-11; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ'*, XI, 329; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münir fi tahrici eħâdişî's-Serhi'l-kebir* (nşr. Cemâl Muhammed es-Seyyid), Riyad 1414, I, 395-399; İbnü'l-Cezerî, *el-Maş'adü'l-aħmed fi hatmi Müsnedi'l-İmâm Ahmed (Talâ'iu'l-Müsned* içinde, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire, ts. (Mektebetü't-türâsî'l-İslâmî), s. 12-41; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1680; *İzâhu'l-meknûn*, I, 450; II, 227, 481; M. Zubayr Siddiqî, *Hadis Edebiyatı Tarihi* (trc. Yusuf Ziya

Kavakçı), İstanbul 1966, s. 85-88; Sezgin, GAS, I, 504-506; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 280; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 403-405; Haldûn el-Ahdeb, *Esbâbü ihtilâfi'l-muħaddişin*, Cidde 1407/1987, II, 646-656; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara 1996, s. 202-203; Muhammed Abdürraûf, "Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i" (trc. Mücteba Uğur), *Diyanet Dergisi*, XIV/1, Ankara 1975, s. 21-33.

M. YAŞAR KANDEMİR

MÜSNEDİ

(المسندى)

Ebû Ca'fer Abdullâh b. Muhammed b. Abdillâh el-Müsnedî el-Cu'fî (ö. 229/844)

Hadis hâfızı.

Doksan yaşlarında vefat ettiğine göre 139 (756) yılı civarında doğduğu söylenebilir. Hadis tahsil için Irak ve Hicaz'a seyahatlerde bulundu. Mürsel ve münkatî rivayetlere önem vermeyip senedi kesintisiz olarak Hz. Peygamber'e ulaşan (müsned) rivayetlere değer verdiği için Müsnedî lakabı ile anıldı. Dedesi Yemân el-Cu'fî'nin Buhara valisi olduğu yıllarda Buhârî'nin dedelerinden Berdizbeh, Mecûsîlîği bırakıp İslâmiyet'i kabul ettiğinden Buhârî ile ailesinin diğer fertleri onun bu iyiliğine minnettarlıklarını belirtmek için Cu'fî nisbesini aldılar. Müsnedî Mekke'de Süfyân b. Uyeyne, Kûfe'de Ebû Üsâme, Vekî' b. Cerâh ve Abde b. Süleyman'dan; Basra'da Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Abdurrahman b. Mehdî gibi muhaddislerden, ayrıca Yahyâ b. Âdem, Amr b. Ebû Seleme, Ebû Âmir el-Akadî, Vehb b. Cerîr, Yûnus b. Muhammed el-Müeddib, Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, Ebû Âsım en-Nebîl, Fudayl b. İyâz ve kendi talebesi Buhârî'den hadis rivayet etti. Başta Buhârî olmak üzere Zühîlî, Tirmizî, Ebû Hâtım Muhammed b. İdris er-Râzî, Abbas ed-Dürî, Muhammed b. İshak es-Sâgânî, Muhammed b. Nasr el-Mervezî gibi âlimler de onun talebesi oldu. Müsnedî'nin Bağdat'a giderek hadis rivayet ettiği ve Bağdatlı birçok muhaddisin ondan rivayette bulunduğu belirtilmektedir.

Bizzat Buhârî'nin naklettiğine göre hadis hâfızı ve münekkidi Hasan b. Şücâ' ona, "Sen Müsnedî gibi bir hazineyi ele geçirmişken bilmediğin bir hadis olabilir mi?" diyerek hadisteki yetişmişliği üzerinde Müsnedî'nin etkisine işaret etmiştir. Müsned olmayan rivayetlere önem vermeyeyle bu âlimin Buhârî'nin sahih hadisleri derlemeye karar vermesinde önemli tesiri olduğu anlaşılmaktadır. İbn Hacer el-Askalânî, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'ine

MÜSNEDİ

Müsnedî'nin kırk dört rivayetini aldığı söylemekte, Fuat Sezgin ise Buhârî'nin eserinde 197 adının yerde bu zatın geçtiğini kaydetmektedir (*Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, s. 210). Hâkim en-Nisâbü'rî ve Zehebî, Buhara muhaddisi diye anılan Müsnedî'nin yaşadığı devirde Mâverâünnehir'in herkeşçe kabul edilen hadis üstadı olduğunu belirtmektedir. İbn Hibbân ise onun sadûk ve mütkın olduğunu söylemektedir. Buhârî'nin hocalarından olan Ahmed b. Seyyâr el-Mervezî, Vâsıt'ta çok yaşlı iken gördüğü Müsnedî'nin hadis tahsil etmek için pek çok ilim merkezini dolaştığını, adâlet ve sıdkı yanında sünnete bağlılığı ile de tanındığını haber vermektedir. Rivayet ettiği hadisleri ihtiva eden bir müsnedi bulunduğu kaydedilen Müsnedî (Zehebî, XVIII, 202; Kettânî, s. 63) Buhârî'nin bildirdiğine göre 23 Zilkade 229'da (12 Ağustos 844) vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *el-Edebü'l-müfred* (nşr. M. Fuâd Abdülbâki), Beyrut 1409/1989, I, 402; a.m.f., *et-Târihu'l-kebir*, I, 84, 148, 163; III, 175; V, 189, 222, 313; a.m.f., *et-Târihu's-şâgîr*, I, 18, 20, 94, 172, 233; II, 358; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, X, 64-65; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 355; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 443, 473; X, 658-660; XIV, 37; XVIII, 202; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 9-10; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetraf*, s. 63; Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 62, 66, 210.

M. YAŞAR KANDEMİR

el-MÜSNEDÜ'S-SAHİH

(المسند الصحيح)

İbn Hibbân'ın

(ö. 354/965)

sahih hadisleri

kısım ve nevilerine göre tertip ettiği eseri.

Tam adı *el-Müsnedü's-şâhih 'ale't-te-kâsım ve'l-envâ min gayri vücûdî kat'în fi senedihâ velâ şübûti cerhîn fi naklîhâ*'dır. Kaynaklarda çok defa *Şâhihu İbn Hibbân, et-Te-kâsım ve'l-envâ', Kitâbü'l-Envâ' ve't-te-kâsım, es-Sünen, el-Envâ'* diye anılır. İbn Hibbân, kendi döneminde hadislerin rivayet yollarının çoğalmasından dolayı bunların sahihliğini tesbit etmenin zorlaştığını ve hadislerden hüküm çıkarmanın ihmal edildiğini görünce sahih hadislerin kolayca ezberlenmesini sağlamak ve onlardan hüküm çıkarılmasını kolaylaştırmak amacıyla 7500 sahih hadisi derlemiş, bunları klasik tasnif metodlarının dışında bir planla beş kısım ve 400 nevi halinde toplamak suretiyle eserini tasnif etmiştir. Bu beş kısım şöyledir: Allah Teâ-

lâ'nın bildirdiği emirler (110 nevi), nehiyeler (110 nevi), haberler (80 nevi), mubahalar (50 nevi), sadece Hz. Peygamber'in izlediği fiiller (50 nevi). Müellif, her hadise klasik hadis kitaplarındaki bab başlıkları gibi o hadisin özeti mahiyetinde "zıkr" kelimesiyle başlayan bir başlık koymuş, bazı hadislerin sonunda râviler, hadiste geçen kelimeler ve fikhî hükümlere dair bilgi vermiştir. Hadisler "nevi" adı verilen üst başlıklar altında sıralanırken önce konu hakkında genel bilgi ihtiva eden hadis yazılmış, ardından konuyla ilgili ayrıntılar içeren diğer hadisler birbirini açıklayacak şekilde sıralanmış, en ayrıntılı bilgiyi veren hadis en sona yazılmıştır. Konuları bir bütün olarak ortaya koymak için tümevarım metodunun izlendiği eserde hadisler sıralandığı, İbn Hibbân da yer yer açıklamalar yaptığı için ayrıca şerhedilmelerine ihtiyaç kalmamıştır. Musannif, hadisleri tekrar etmemeye çalışmakla beraber önemli bir fazlalığı içeren veya bir hadisin anlamını destekleyen rivayetleri tekrarlamaktan kaçınmamıştır. Konunun önemine göre bir nevide bazan yüzlerce hadis bulunurken bazan sadece bir hadis yer almıştır.

Şartları. İbn Hibbân rivayetlerini eserine aldığı râvide beş şart aramaktadır. Bunlar râvinin âdil olması, hadiste doğru sözlülükle tanınması, rivayet ettiği hadisi anlaması, hadisin anlamını bozacak şeyleri bilmesi ve rivayet ettiği hadisin müdelles olmamasıdır. Ona göre râvinin adâleti hiçbir günah işlememesi değil davranışlarının Allah'ın rızasına uygun bulunmasıdır. Rivayet ettiği hadisi anlaması ise hadisin mânasını bozmayacak düzeyde Arapça bilmesi ve hadis ilmüne vâkıf olmasıdır. Râvinin rivayet ettiği, ezbere okuduğu veya özetlediği hadisi Resûl-i Ekrem'in kastettiği anlamdan başka bir anlama kaydırmayacak seviyede fıkıh bilmesi de şarttır. İbn Hibbân bir hadisin tedfisten uzak olmasını, Resûlullah'a varıncaya kadar o hadisi bu özelliklere sahip râvilerin birbirinden duyup rivayet etmesi diye açıklamaktadır. 2000'den çok hocadan hadis yazmasına rağmen *es-Şâhih*'ine yukarıdaki niteliklere sahip 150 hocasının hadisini almıştır. Koyduğu ölçülerin sağlam olduğundan şüphesi bulunmayan müellif, güvenilir kabul ettiği bir râviye bir başka hadis otoritesinin zayıf demesini önemsememiş, kendisinin zayıf dediği birini başka bir âlimin güvenilir kabul etmesini de dikkate almamıştır. Buna örnek olarak rivayetlerini Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'e almadığı Hammâd b. Seleme'yi zikretmiş, onun adâlet yönünden Buhârî'nin eserindeki di-

ğer râvilerle eşdeğerde olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân, rivayetinde kopukluk bulunduğu için mürsel hadisi de zayıf sayarak *es-Şâhih*'ine almamıştır. Her âdil râviden iki âdil râvinin rivayet etmesiyle Hz. Peygamber'e ulaşan bir hadis bulunmadığı için İbn Hibbân'a göre bütün hadisler âhâd haberlerdir. Bu sebeple âhâd haberleri kabul etmemek bütün sünneti bilerek terk etmek demektir.

İbn Hibbân, bir hadisin metnindeki ziyadeyi kabul edebilmek için râvinin âdil olmasını ve fıkıh bilmesini şart koşar. Mürcî, Râfîzî vb. mezheplere mensup dâilerin rivayetlerini güvenilir de olsalar kabul etmez. Ancak bu mezheplere mensup olanların veya onlara sempati duyanların dâi olmamaları kaydıyla rivayetlerini kitabına almakta sakınca görmez. Hayatlarının son döneminde hâfizaları zayıflayan muhaddislerin rivayetlerini alırken bunların güvenilir râvilerin rivayetleriyle örtüşmesini ve daha önce o muhaddislerden güvenilir râvilerin rivayet etmiş olmasını şart koşar. Âdil ve müttaki olsa bile semâni açıkça belirtmeyen bir müdellisin rivayetlerini münkâtı' ve mürsel ile eşdeğerde kabul eder ve kitabına almaz. Ancak bir müdellis bir haberi ismini vermediği sika bir şeyhinden işittiğine dair kesin bir kanaat belirtiyorsa, kendisi de o haberin semâni açıkça belirttiği başka bir tarikine sahipse bu haberi eserine alır. İbn Hibbân, bir sahâbînin bizzat işittiğini söylemeden doğrudan Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadislere de *es-Şâhih*'inde yer verir. Çünkü sahâbîler rivayet ettikleri hadisleri başka bir sahâbîden duymuş olabilecekleri gibi Resûl-i Ekrem'in, "Burada bulunanlar bulunmayanlara aktarsın" sözüne göre onların hepsi âdildir.

Literatürdeki Yeri. İbnü's-Salâh ve diğer hadis âlimlerinin kanaatine göre sadece sahih hadisleri toplamayı hedef alan kitaplar arasında Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhih*'lerinden sonra birinci sırada İbn Huzeyme'nin *es-Şâhih*'i, ikinci sırada İbn Hibbân'ın *es-Şâhih*'i, üçüncü sırada Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *el-Müstedrek 'ale's-Şâhihayn*'i yer alır. Ancak İbn Hacer el-Askalânî gibi bazı âlimler, tıpkı İbn Huzeyme gibi İbn Hibbân'ın da hasen hadisi sahih hadisin bir türü kabul ettiğini ileri sürerek bu genellemenin tartışılabilir olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bununla beraber Ebû'l-Fidâ İbn Kesir ve Süyûtî gibi âlimler İbn Hibbân'ın eserinin *el-Müstedrek*'ten üstün olduğu görüşündedir. Diğer taraftan İbn Hibbân'ın kitabına hasen hadisleri de almasını onun bir teşâhülü ve